

УДК811.161.2'373.2

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.04.818>

ГРИГОРІЙ ДЕМ'ЯН — ЗБИРАЧ І ДОСЛІДНИК МІКРОТОПОНІМІВ

Наталія СОКІЛ-КЛЕПАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4156-5978>

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ фольклористики,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна.

e-mail: nsokil@ukr.net

У статті йдеться про збір західноукраїнських мікротопонімів у діяльності відомого українського історика Григорія Дем'яна. Крім історії, етнографії, фольклористики, він почасти торкався літератури та мовознавства. Лінгвістичні вподобання історика насамперед відобразилися у системному зборі мікротопонімів. *Мета* роботи — проаналізувати мікротопонімні матеріали Г. Дем'яна. *Об'єкт дослідження* — мікролокальні назви, які зібрав та упорядкував Г. Дем'ян. *Актуальність теми* — висвітлити багатогранну діяльність Г. Дем'яна, зокрема його лінгвістичну спадщину. Стаття спрямована на те, щоб належним чином розкрити практичні результати мовознавчої діяльності дослідника, а це дасть змогу об'єктивно оцінити внесок Г. Дем'яна в розвиток сучасної ономастики.

Мікротопонімні матеріали, які зберігаються, переважно, в рукописах, учений фіксував із 70-х років ХХ ст. Збирач провів серйозне обстеження з виявлення мікротопонімів у Сколівському, Дрогобицькому, Стрийському районах Львівської області; Богородчанському, Рожнятівському районах Івано-Франківської області; Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області; Сокирянському районі Чернівецької області. Однак, це не повний перелік районів, мікротопонімію яких фіксував Г. Дем'ян. У роботі проаналізовано мікротопоніми з десяти бойківських населених пунктів.

Г. Дем'ян представив науковій громадськості тисячі назв мікрооб'єктів, що потребують подальшого правильного лінгвістичного прочитання, систематизування й аналізу.

Ключові слова: мікротопонім, збирацька діяльність, пінтальник, ономастика.

Nataliya SOKIL-KLEPAR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4156-5978>

Candidate of Philological Sciences (PhD),

Senior Researcher

Department of specialists in folklore

Institute of Ethnography of the National Academy of Sciences of Ukraine

Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine.

e-mail: nsokil@ukr.net

HRYHORII DEMIAN — COLLECTOR AND RESEARCHER OF MICROTOPYNYMS

The article describes the gathering and research activity of the Western Ukrainian microtoponyms by the famous Ukrainian historian Hryhorii Demian. It is known that there are people who create science, and without them it does not function perfectly. H. Demian is a multifaceted man who contributed to establishing the rhythm of history, ethnography and folklore studies. **The purpose** of the work is to analyze materials of microtoponyms by H. Demian. **The object** of the research is microlocal names, which are collected by H. Demian. **The urgency** of the work is to highlight H. Demian's activities, in particular his linguistic heritage. The purpose of the article is to properly disclose the practical results of the linguistic activity of the researcher, that will enable to objectively estimate G. Demian's contribution to the development of modern onomastics.

His activities partially cover literature and linguistics. The historian's linguistic preferences first of all are reflected in the systematic collection of microtoponyms.

Microtoponyms are local geographic names used for nomination of spatial fragments: parts of settlements, fields, forests, hills, wells, streams, ravines, various structures, etc. Such important markers of the national scope of microtoponyms attract H. Demian. His records were not chaotic, not amateurish, but highly skilled. Firstly, H. Demian gathered all microtoponymic materials based on a questionnaire, which was created in 1962 by a well-known linguist K. Tsiluiko. By the way, this questionnaire still has not lost its relevance because it is used by modern specialists in onomastics. Secondly, H. Demian localized each object from the direct instructions of the informants themselves, recorded all lexical items with emphasis according to the dialect, which is of considerable value for dialectologists, specialists in onomastics, historians of the language.

Materials on microtoponyms, which are preserved mainly in manuscripts, were recorded by the author from the 70s of the twentieth century. The collector conducted a serious survey for the detection of microtoponyms in Skole, Drohobych, and Stryi districts of Lviv region; Bohorodchany, Rozhniativ districts of Ivano-Frankivsk region; Kamianets-Podilskyi district of Khmelnytskyi region; Sokyriany district of Chernivtsi region. However, this is not a complete list of districts which was worked out by H. Demian.

H. Demian presented the scientific community with thousands of names of micro-objects requiring further correct linguistic reading, systematization, and analysis, as well as creation of a variety of onomastic lexicons, atlases, so that future generations would know the history of their region preserved in the names.

Keywords: microtoponym, collecting activity, questionnaire, onomastics.

Вступ. Є постаті, які творять науку, без яких вона не функціонує повноцінно. Григорій Дем'ян — людина багатогранна, яка спричинилася до налагодженого ритму історії, етнографії, фольклористики. Його діяльність почасти торкалася літератури та мовознавства. У запропонованій статті хочеться зазначити саме про лінгвістичні вподобання історика, які насамперед відобразилися у системному зборі мікротопонімів.

У статті проаналізовані мікротопоніми з десяти бойківських населених пунктів, в чому полягає *новизна роботи*.

Г. Дем'ян залишив науковій громадськості тисячі назв мікрооб'єктів, що потребують подальшого правильного лінгвістичного прочитання, систематизування й аналізу.

Основна частина. Мікротопоніми — локальні географічні одиниці, що вживають для номінації просторових фрагментів: частин населеного пункту, полів, лісів, горбів, криниць, потоків, ярів, різноманітних споруд тощо. Як важливі маркери національного обширу мікротопоніми не могли не привабити Г. Дем'яна. Його записи були не хаотичними, не аматорськими, а висококваліфікованими. По-перше, Г. Дем'ян збирав усі мікротопонімні матеріали на основі питальника, який у 1962 році уклав відомий ономаст К. Цілуйко [1]. До речі, цей квестіонар і досі не втратив своєї актуальності, оскільки ним послуговуються й сучасні дослідники топонімів. По-друге, Г. Дем'ян локалізував кожен об'єкт із безпосередніх вказівок самих інформаторів, записував усі лексеми з акцентуванням, відповідно до говіркового мовлення, що становить неабияку цінність для діалектологів, ономастів, істориків мови. По-третє, вказував варіантні назви, подавав визначення незрозумілих діалектних лексем із уст самих носіїв цього говору, наводив розлогі мікротопонімні контексти, що сьогодні допомагають глибше зрозуміти мотиви номінації географічних локусів.

Мікротопонімні матеріали, які зберігаються переважно в рукописах, автор фіксував із 70-х років ХХ століття. Збирач провів серйозне обстеження з виявлення мікротопонімів у Сколівському, Дрогобицькому, Стрийському районах Львівської області; Богородчанському, Рожнятівському районах Івано-Франківської області; Кам'янець-Подільському районі Хмельницької об-

ласті; Сокирянському районі Чернівецької області. Однак це не повний перелік районів і областей, мікротопонімію яких фіксував Г. Дем'ян.

У запропонованій статті зосередимо увагу на мікротопонімах Бойківщини, які виявив Г. Дем'ян. Ці матеріали збережені у Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України [2], а також деякі з них опубліковані в монографії «Грабовець» [3]. Отож, до аналізу залучено мікротопонімний фактаж із десяти населених пунктів, що сьогодні втілюють особливості бойківського говору. А це сягає близько тисячі найменувань.

У записах Г. Дем'яна є чимало топонімних легенд, переказів, що пояснюють появу того чи іншого населеного пункту, невеликого географічного об'єкта. Звісно, для правильного розуміння погляди повинні ґрунтуватися винятково на лінгвістичних, історичних, географічних фактах. Та не варто абсолютно відкидати цінні фольклорні матеріали, що часто доволі креативно тлумачать оніми та містять правдиві факти. Це вдячний матеріал для лінгвокультурології, адже без народного розуміння самі назви безкровні. Народна інтерпретація тільки розширює обрії сприйняття географічного мікрооб'єкта. Свого часу К. Цілуйко зауважив, що коли важко встановити походження назв, то слід «занотувати народні перекази про них» [4, с. 76]. Саме так і практикував Г. Дем'ян. Скажімо, до багатьох мікротопонімів дослідник зафіксував народні перекази, як-от: «Довбушів камінь» [2, арк. 271], «Славка» [2, арк. 276], «Радинова» [2, арк. 307], «Гора Турчанка» [2, арк. 308], «Гора Тростянь» [2, арк. 314] та ін. Скажімо, деякі з народних тлумачень мають під собою і лінгвістичне підґрунтя. Походження гори *Радинової* (колишнє невеличке село, за свідченнями жителів) у Лавочному, що на Сколівщині, люди пояснюють так: «Тота назва походить від того, що більшість його мешканців мали прізвище *Ради*» [2, арк. 307]. Творення мікротопоніма могло пройти такі стадії: *Ради* — *Радин* — *Радинова*. Або ж, імовірно, що локальну географічну назву мотивувало прізвище *Радин*, а від нього утворився посесивний дериват *Радинова*. До речі, в українському антропоніміконі відоме прізвище *Радин*, що походить від етноніма *радин*, співвідносного з угорським *gás* — серб [5, с. 479].

Г. Дем'янові як історикі імпонували детальні й точні описи, що сьогодні допомагають реально відтворити мікротопонімну картину кожного населеного пункту. Якщо йдеться про гідрологуси, зокрема ріки й потоки, то збирач намагався максимально злокалізувати об'єкт. Скажімо, «потік Мелничний (починається з-під гори Келечин, має праву притоку Гладіїв, що починається з-під Кичери і впадає в потік Мелничний під Глибоким; ліву притоку — Мразницю, яка починається з Мразниці, а впадає в Мелничний під Глибоким; ліву притоку — Наумову, що з-під кісниці Наумової починається і впадає в потік Мелничний на Мелничнім; права притока Мелничного — Гулина, що починається з-під Гулини) що вливає свої води в ріку Стрий на Долині» [2, арк. 152]. Таке топографічне висвітлення можна побачити і в історичних документах, зокрема в Йосифінській та Францисканській метриках.

Варто зауважити, що мікротопонімний контекст, який фіксував Г. Дем'ян, є надзвичайно важливим при подальшому аналізі, оскільки розкриває основи реальної мотивації географічних локусів. Скажімо, у Довгому, що на Дрогобиччині, виявлено колишнє місце для купання Під Шибеничков. Зрозуміло, що без знань реальної ситуації, відразу хочеться протлумачити цю одиницю апелятивною етимологією, тобто словом *шибениця* — «споруда для виконання смертної кари через повішення» [6, с. 449]. Однак збирач мікротопонімів записав від жителів таке: «Колись там був єврей-шкляр, різав шиби. Від того його прозвали Шибеником, а місце, де жив, — Шибеничков» [2, арк. 155]. Оказіональна народна назва діяча, звісно, перегукується з апелятивом *шибеник* — «те саме, що бешкетник» [6, с. 449]. До того ж, у лексиконі бойків відоме дієслово *шибатися* — «крутитися, вертїтис, метатися» [7, с. 107], що й підтверджує семантику вказаного деривата. Якщо розглядати формування аналізованих лексем із лінгвістичного погляду, то мало би бути утворення радше *шибник*, на кшталт схожих у мові агентивних похідних *різник*, *колесник*.

Ще одним позитивним моментом у мікротопонімних записях Г. Дем'яна є те, що він намагався протлумачити діалектні лексеми, звісно, спираючись на свідчення самих носіїв говірок. Наприклад, твірний апелятив *вертїж* ужито для номінації терито-

рії, на якій у минулому росли кущі, але їх вирубили, що посприяло придатності для сільського господарства [3, с. 368]; *росо́ха* — «потік», «струмок», «яр, на дні якого біжить струмок» [2, арк. 149]; *гуча* — «глибока вода» [2, арк. 155], «невеликий вир» [2, арк. 159]; *шипня́* — «гострий вершок», *нора́* — «джерело», *жерелó* — «місце витокі струмка», *віддúшина* — «маленьке джерельце», *дів* — «гірський хребет», *розвїнь* — «рівнина», *зárва* — «урвище» [2, арк. 159]; *кісниця* — «сіножать», *ораниця* — «орне поле», *рінь* — *рінь* — «острівок» [2, арк. 182]; *чомбу́р* — «шпиль гори» [2, арк. 170]; *трепéта* — «осика» [2, арк. 285]; *óряб* — «горобина» [2, арк. 285]. Тлумачення поодиноких географічних номенів, що представлене в записях Г. Дем'яна, надалі тільки збагатить національний лексикон.

Звісно, Г. Дем'ян подавав загальновідомі для місцевого населення говіркові слова, однак чимала кількість таких одиниць, що формують основи мікротопонімів, на сьогодні вкрай важлива для розкриття діалектного потенціалу Бойківщини. Так, збережені мікротопоніми: верх *Жджар* [2, арк. 156], орні поля *Зáдні / Перéдні Гóні* [2, арк. 188], ліс *Имховáня* [2, арк. 158], сінокіс *Малі / Великі Дри́ї* [2, арк. 157], сінокіс *Мра́зниця* [2, арк. 157], берег *Озвáл* [2, арк. 179], орне поле *Сніз (На Сно́зі)* [2, арк. 157], — безмежне поле діяльності для ономастів, діалектологів, істориків мови.

Говіркові особливості в мікротопонімних записях Г. Дем'яна простежуються не тільки на лексичному рівні, а й на словотвірному: сінокіс *Гаврилов'ята* [2, арк. 157], верх *Ока́тчата* [2, арк. 320]; фонетичному: пасовище *Гончарькі́* [2, арк. 283], орне поле *Чуля́рь* [2, арк. 283], пасовище *Глубо́ке* [2, арк. 156], пасовисько *Убі́ч* [2, арк. 157]; морфологічному: пасовище *Над Ріко́в* [2, арк. 156], пасовище *Під Солони́цев* [2, арк. 156], орне поле *Над Сі́глов* [2, арк. 284] та ін.

Г. Дем'ян доволі часто відтворював варіантні назви одного об'єкта: сінокіс *Ковалів Верх / ВеликийВерх* [2, арк. 157], кут села *Рóвінь (На Рóвени / Лі́сний* [2, арк. 149], чагарник *Скарбóвий Бéскид / Пáнський Бéскид* [2, арк. 302] та ін. Такий дуалізм у номінації географічних локусів найчастіше міг бути синхронно-діахронною специфікою об'єкта, тобто коли співіснували давніші й сучасні одиниці.

Зазвичай, Г. Дем'ян подавав сучасну на той час назву населеного пункту, а також попередньо відомі. Скажімо, с. *Волосянка* (колишнє село *Полянки*) [2, арк. 193]. Фіксації ойконімів здійснено відповідно до офіційного оформлення (с. *Ялинкувате*) та до народного звучання (с. *Ялинковате*) [2, арк. 270]. Дослідник викладав трактування офіційних (*новокропівницькі, новокропівницький, новокропівницььк* [2, арк. 174]; *волосянцє, волосянський, волосянська* [2, арк. 240]) і неофіційних катойконімів. Щодо останніх, то в записях Г. Дем'яна зазначено, що жителів Лавочного (Сколівського району Львівської області) сусіди називали *базьо* (однина), *базі* (множина). На перший погляд, людині, не ознайомленій достатньо з бойківськими говірками, важко зрозуміти семантику цього слова. Мабуть, радше надихає на антропонімне тлумачення: *Базьо — Василь* [8, с. 60]. Однак це прізвисько утворилося, «як говорять самі лавочани, від того, що вони випасали багато гарних овець і баранів, а в навколишніх селах таких не мали» [2, арк. 315]. І дійсно, бойківські лексикони науковому загалу представляють лексеми *базьо, базюк* [9, с. 40; 10, с. 22] зі значенням «баран». Хоча у словнику М. Матієва репрезентоване ще значення «некмітлива, нетямуща людина» [10, с. 22]. Хтозна, можливо, і така негативна конотація могла згодом перерости в елемент номінації жителів.

Варто зауважити, що в детальних мікротопонімних описах Г. Дем'яна зберіг, окрім зазначеної ойконімної та катойконімної лексики, чималу кількість антропонімної, а саме: прізвища (*Соляник, Кльоба* [2, арк. 174], *Блинда, Шпильчак* [2, арк. 175],) і прізвиська (*Оленин, Проданові, Ясинтук* [2, арк. 261]). Такі антропоніми зауваги вартісні для генеалогічних спостережень, для з'ясування певних традицій іменування в конкретно зазначений період, відтворення прізвищевих та прізвиськових основ, які на сьогодні вже не функціонують у певному населеному пункті. Особливо в цьому плані цікаві родові прізвиська, бо як лінгвістичний факт вони, на жаль, поступово згасають (*Цапівські, Хохорівські, Царіки* [2, арк. 240], *Війтові* [2, арк. 146], *Олійники* [2, арк. 147]). Відрадно, що Г. Дем'ян записав усі прізвища з наголошуванням, яке вживається в місцевому середовищі, а також подав тлумачення та прізвиськові варіанти (*Михасьові, Петрикові, Матійо-*

ві, Рішко — прізвиська носіїв із прізвищем *Дребот; Педетчин, Мицюк, Нямешівський, Михайликові, Грицьові — Федина*) [2, арк. 261]. Фіксація офіційних і неофіційних іменувань особи сприяє правдивому виокремленню антропонімних основ із досліджуваного мікротопонімікону.

Г. Дем'ян як свідомий науковець та громадянин фіксував щонайменші відомості про той чи інший мікрооб'єкт, на якому відбувалися знакові для української історії події. Він досліджував повстанський рух, тому й наводив детальну інформацію про географічний об'єкт, що був безпосередньо зв'язаний із повстанською діяльністю. Так, із особливим трепетом Г. Дем'ян описав рідне село *Грабовець* у однойменній монографії [3]. Скажімо, у роботі презентував найменування окопів, що збереглися з часів як Першої, так і Другої світових воєн (окопи *На Кліві, На М'аківці, На Перенізці, На Щеглівськїм, По Яфиннікові* под.). Псевда відомих повстанців також відбилися у номінації мікропростору: *Володарьова Криївка* (над *Другим Жолобом*, на південному схилі *М'аківки*), криївка *Олексі Катриного у Вільховани*, криївка *Володаря під Ровзершом* [3, с. 367—368]. До речі, мікрооб'єкти названо на честь однієї й тієї самої особи — Дасіва Олексі Антоновича, станичного ОУН. У досліджуваному населеному пункті Г. Дем'ян зафіксував і найменування чагарника *Лісові Корчі в Триняку* [3, с. 366], мотивувальною базою якого послужило псевдо Івана Миги. Такі назви надзвичайно цінні не тільки як локальні орієнтири, а як знакові національні феномени.

Висновки. Отож, Г. Дем'ян представив науковій громадськості тисячі назв мікрооб'єктів, що потребують подальшого правильного лінгвістичного прочитання, систематизування й аналізу, а також укладання в різноманітні ономастичні лексикони, атласи, щоб майбутні покоління знали історію свого краю, збережену в назвах.

1. Цілуйко К.К. Програма збирання матеріалів для вивчення топоніміки України. Київ, 1962.
2. Бойківщина. Календарна та родинна обрядовість. Топонімія. Зібрав Г. Дем'ян. 1981. Т. 6. Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Ф. 14-5. Од. зб. 466 д. Арк. 143—322.
3. Дем'ян Г. *Грабовець* (Історико-народознавче дослідження). Львів, 2007. 384 с.

4. Цілуйко К.К. Про роботу діалектолога з топоніміки. *Діалектологічний бюлетень*. Київ, 1951. Вип. III. С. 69—81.
 5. Чучка П.П. *Прізвиська закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*. Львів, 2005. 704 с.
 6. *Словник української мови*. Київ, 1980. Т. XI.
 7. *Волосянка у фольклорі та говірці*. Збір. та впоряд. В. Сокіл. Львів, 2016. 112 с.
 8. Трійняк І.І. *Словник українських імен*. Київ, 2005. 509 с.
 9. Онишкевич М.Й. *Словник бойківських говірок*. Київ, 1984. Ч. 1.
 10. Матіїв М.Д. *Словник говірок центральної Бойківщини*. Київ; Сімферополь, 2013. 602 с.
- REFERENCES
- Tsiluiko, K.K. (1962). *The program of collecting materials for the study of toponymic Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
- Demian, H. (Ed.). (1981). *Boykivshchyna. Calendar and family ritual. Toponymy (Vol. 6)*. Department of Manuscripts of the Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology M.T. Rylsky. F. 14—5. Od. zb. 466 d. Arch 143—322 [in Ukrainian].
- Demian, H. (2007). *Hrabovets (Istoryko-narodoznavche doslidzhennia)*. Lviv [in Ukrainian].
- Tsiluiko, K.K. (1951). About the work of the dialectologist on toponymics. *Dialectological Bulletin* (Issue III, pp. 69—81). Kyiv [in Ukrainian].
- Chuchka, P.P. (2005). *Surnames of Transcarpathian Ukrainians. Historical-etymological dictionary*. Lviv [in Ukrainian].
- Dictionary of the Ukrainian language*. (1980). (Vol. XI). Kyiv [in Ukrainian].
- Sokil, V. (Ed.). (2016). *Volosianka in folklore and dialect*. Lviv [in Ukrainian].
- Triiniak, I.I. (2005). *Dictionary of Ukrainian names*. Kyiv [in Ukrainian].
- Onyshkevych, M.Y. (1984). *Dictionary of Boiko dialects (Part 1)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Matiiv, M.D. (2013). *Dictionary of dialects of the central Boykivshchyna*. Kyiv; Simferopol [in Ukrainian].